

פתח דבר

קדושים ומיוחדים לעבודת ה' לכל אשר יצוה בהם. וכיון שנגדרה המצוה בציווי וחובה אין בה רשות לכל החפץ ומשתוקק למעלת ה'ראשית', אלא מסורה היא לבכורות ממש בלבד. והיתה עבודת ה' נתונה בידי הבכורות עד שהוסרו ממנה בירידת מעלתם בחטא בעגל ונמסרה העבודה לכהנים.

ומעתה נתיישרה גם קושיית המפרשים אמאי נתחייבו בבכורה רק 'פטר רחם' באדם ובבהמה, הרי מכת בכורות באה על מצרים הן על בכור פטר רחם מאמו והן על הבכורות מאב. אכן לדברינו מבואר שבתורת דין וציווי אין לצוות על בכור מאב שאי אפשר לידע בודאות בכורתו, אלא רק על פטר רחם לאמו הניכר וגלוי לכל.

ה. צא ולמד עוצם הקדושה יתירא שנתווספה לבכורות מיציאת מצרים, הסכת ושמע בדבר שיטת מפרשים פלאית הסבורה שהבכורות נתקדשו קדושת הגוף ממש, ועד שלא יפדו אסורין בעבודת חול כהקדש ממש.

וראש לדבר יש לברר אימתי נצטוו על פדיון הבכורות:

הנה מצות פדיון הבכור נאמרה לראשונה בשעת יציאתם ממצרים (שמות פ"ג סוף פרשת בא) "והעברת כל פטר רחם לה' וגו' וכל בכור אדם בכניך תפדה". אולם כתב הרמב"ן (שם פסוק י"א) "ולא ציוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלויים וציוה בפדיון העודפים", נמצא שלשיטתו מצות הפדיון נאמרה לעתיד כשיוחלפו בלויים, ויתכן שהכוונה על הזמן שעתידיים לחטוא בעגל ויבואו הלויים תחתם לעבודת הקרבנות. וכפירושו נקט גם הרשב"ם (שם פסוק י"ג) "תפדה - לאחר שנתקדשו הלויים תחת כל בכור בשנה שניה שהוקם המשכן".

ברם הספורנו הולך לשיטתו שהבאנו לעיל, שקידוש הבכורות במצרים היה לצורך הצלתם שלא יספו במכת הבכורות, ושנה ושילש לפרש (שמות יג. ב., שם יג. טו., במדבר ג. יג.) שצורת ההצלה היתה שהקדישם הקב"ה לו קדושת הגוף, ומעתה משפטם ככל הקדש האסור בעבודת חולין ואסורים להתעסק בעבודת הדיוט. ולשיטתו ציוה להם הקב"ה תיכף וסמוך לזה הפדיון כדין כל הקדש היוצא לחולין.

ובסגנון זה כתב גם העמק דבר (שמות יג. יג.) "וכל בכור אדם בכניך תפדה - שלא יהא על האדם קדושת בכור בהמה שאסור להשתמש בו וליהנות ממנו בחיים משום הכי הזהיר הכתוב לפדותו".

ברם שיטת זו תמוהה ביותר מסוגית הש"ס דמכילתין (דף ט' ע"ב), וז"ל הברייתא "ר' שמעון אומר לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בבכור אדם", הנה בהדיא שבכור האדם מותר בעבודה והנאה, ובבכור אדם קודם פדיונו מיירי דומיא דבכור בהמה ופטר חמור כמבואר למעיין בסוגיא. גם תימה כיון שכבר נפדו בצאתם ממצרים מה הוצרכו בשנה השניה לפדיון נוסף להחליפם בלויים?

אמנם כמדומה ששיטת הספורנו מתבארת מדברי עצמו (במדבר ג. יג.), ונראה מדבריו שהוצרכו בכורות ישראל לשני שלבי פדיון: בתחילה שהוקדשו לשמים להנצל מלהספות,

נזקקו לפדיון חומר קדושת גופם כמשפט כל הקדש היוצא לחולין להתירם בעבודת חול, אך עדיין היו קדושים ומיועדים לעבודת המקדש, וכשחטאו בעגל נמאסו, ואזי היו פדיון שני שנלקחו הלויים תחתם לעבודה. נמצא שהסוגיא דבכורות מיירי בקדושת בכורות לדורות, ואכן משעת פדיון הראשון שנפחתה קדושתן מותרין הבכורות בהנאה אף קודם פדיונם.

ו. אולם פלא הוא שיטת ערוך השולחן (סי' ש"ה לה-לז), דמתבאר מדבריו שגם לדורות קדושים הבכורות קדושת גוף וזקוקים לפדיון להתירם בעבודת חול.

דהנה תמה ערוך השולחן על הלשון 'פדיון הבן', והרי כל 'פדיון' עניינו שהחפצא קדוש והתמורה היא פדיונו, כגון פדיון הקדש ומעשר שני ופטר חמור, או כגון אמה עבריה דכתיב "והפדה לא נפדתה" והפדיון הוא תמורת גופה שלא תשתעבד, אבל מה שייך 'פדיון' בבכור אדם. ועוד בא לדון בפשר הנוסח "במאי בעית טפי" שאומר הכהן לאב. [וכבר דנו ראשונים ואחרונים בנוסח זה, ואכ"מ].

ומתוך כך יצא לחדש שאכן נתקדשו הבכורות ככל קדשים, ואסורים לעשות דבר חולין, ואכילתם וכל מעשיהם בקדושה. והואיל ואי אפשר לעמוד בזה, תקנה התורה פדיון שעל ידו יוצאין הבכורות מקדושתם, ובאמירת "במאי בעית טפי" מודיע הכהן לאב ענין הפדיון, להבינו ולשאלו האם חפצך שבנך יהא קדוש ולא יוכל לעשות דבר חול, ובודאי לא ימצא שום אב שלא יחפוץ לפדותו. והנה שיטתו תמוהה טובא מסוגיית הגמ' כדלעיל. [וראה בדברינו בגוף הספר בסוגיא שם].

על כל פנים חזינן שיטת מפרשים חשובה המעצימה קדושת בכור האדם עד לכדי קדושת גוף ואיסור הנאה.

ונראה לצרף לשיטה זו את דעת הבה"ג המובאת בהלכות הרמב"ן (פרק שמיני דבכורות), שהשוה פדיון הבן לפדיון הקדש לענין שצריך הפודה להוסיף חומש על פדיונו. והרמב"ן דחה שיטתו דלא מצינו בשום מקום מקרא או במשנה רמז לזה. ומ"מ חזינן סברת הבה"ג שיסוד מצות פדיון הבן הוא הפקעת קדושה גמורה השרויה על הבכור, בהקדש גוף הזקוק לדין פדיון מוחלט.

ודע שהכרת מעלת הבכורה וקדושתה, אינו דרוש וקבל שכר בעלמא דמאי דהוה הוה הלא כבר סולקו מעבודה. דלבד שמתוך כך מתברר לן אף בזמן הזה ערך מעלת הבכור יכולותיו וסגולותיו, הנה כתב באור החיים (במדבר ג. מה.) בשם חז"ל שלעתידי לבא עתידה העבודה לשוב לבכורות, ויש מקור לכך בספרי (פרשת בהעלותך) שכל מקום שנאמר 'לי' הוא קיים לעולם ולעולמי עולמים, ובבכורים הוא אומר (במדבר ח. יז.) "כי לי כל בכור בבני ישראל". ועיי' בספר בפרדס יוסף החדש (פר' במדבר אות צ"ד).

